

ISSN 1563-0269
Индекс 75871, 25871

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЫ-ФАРАБИ

ХАБАРШЫ ВЕСТИНИК

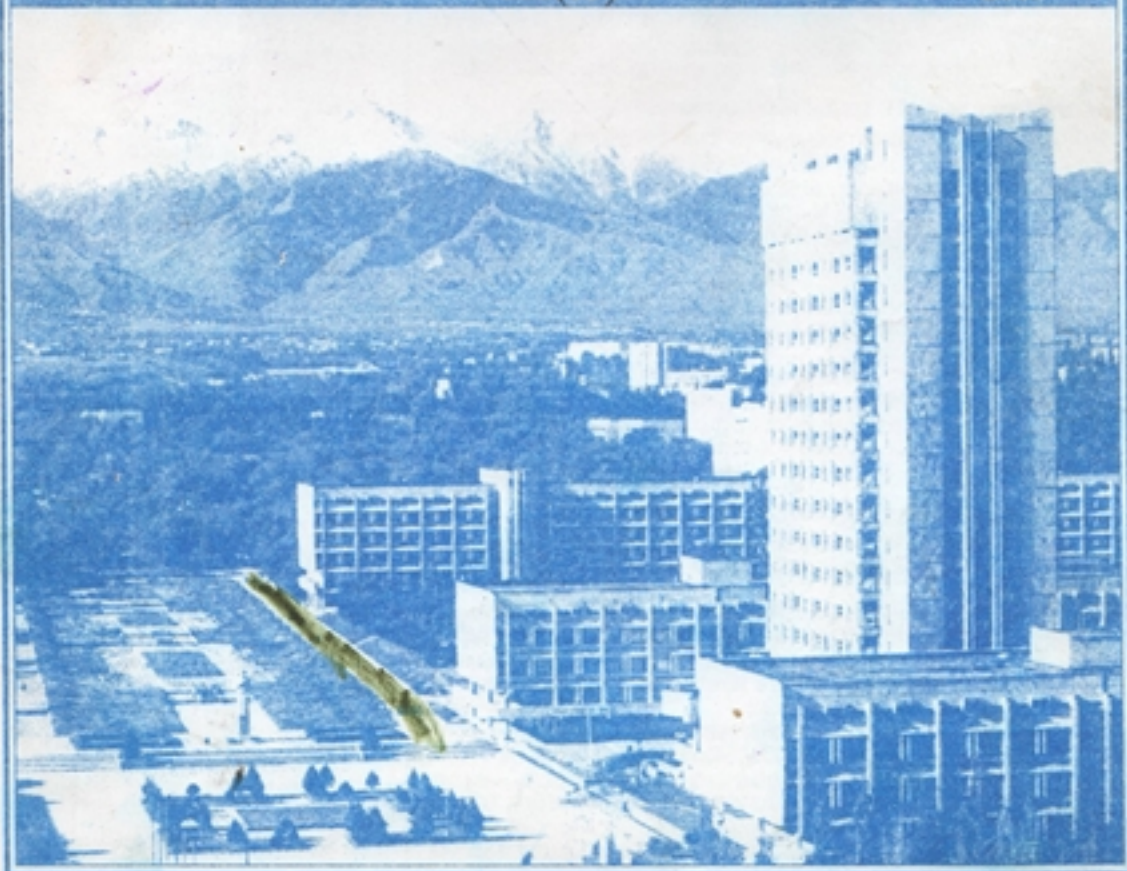
ТАРИХ
СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ
ИСТОРИЧЕСКАЯ

АЛМАТЫ

№2(53)

2009

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ имени АЛ-ФАРАБИ

ҚАЗҰУ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК КазНУ

ТАРИХ
СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ
ИСТОРИЧЕСКАЯ

Алматы

№2 (53)

2009

1992 жылдың 22 сәуірінен бастап
шыға бастады

Тіркеу куәлігі № 766

Редакциялық алқа:

Алтаев А.Ш.
(ғылыми редактор),
тел.: 247-28-77(12-80)
Жұмағұлов Қ.Т.
(ғылыми редактордың
орынбасары),
Омарбеков Т.О.,
Қаражан Қ.С.,
Атабаев Қ.М.,
Төлеубаев Ә.Т.,
Таймағамбетов Ж.Қ.
Мұхатова О.Х.,
Корібаев Б.Б.
(жауапты хатшы)
тел.: 247-14-40 (12-86)

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

ТАРИХ СЕРИЯСЫ

№ 2 (53)

ИБ № 4506

Баспа 12.06.2009 жылы қол қойылды.
Пішімі 70х110 1/32. Көлемі 22,83 б.т. Офсетті қағаз.
RISO басылды. Тапсырыс № 379.
Тарамағы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспасы.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспаханасында басылды

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2009

МАЗМУНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА

Майламанов Т. НЕКОТОРЫЕ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КОЧЕВНИКОВ И ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ИСТОРИОГРАФИИ	3
Құндыбаева Ж. Б. КАЗАХИ В ТРУДАХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ XVIII ВЕКА	6
Қалиева Ж. А. К ИЗУЧЕНИЮ ИСТОРИИ КАЗАХСКОГО ОБЩЕСТВА ПРИИРТЫШСКОГО КРАЯ В НАУЧНЫХ ТРУДАХ УЧЕНЫХ-КРАЕВЕДОВ НА РУБЕЖЕ XX ВЕКА	12
Жуман Г. К ПРОБЛЕМАТИКЕ ИСТОРИИ ПОВСЕДНЕВНОСТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	17
Сарсенбаев А. Б. КАЗАҚТЫҢ ТӨЛ ДЕРЕКТЕРІНІҢ БІРІ – ШЕЖІРЕ	24
Абдурахманов Н. А. РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СИСТЕМЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ОБЩЕСТВА	30

ЕЖЕЛІТ ЖӘНЕ ОРТАҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Қушқұмбаев А. К. СМОТР ВОЙСК И ЗНАЧЕНИЕ ПЕХОТЫ В ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ	32
Итбаев С. К. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНОНИМЕ «КАЗАХ» И ОБ ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСКОГО ГОСУДАРСТВА-ХАНСТВА	37
Абдуллы А. Б. О ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВИТЕЛЕЙ МЛАДШЕГО ЖУЗА XVIII В. (ПО МАТЕРИАЛАМ ХИВИНСКОГО ИСТОЧНИКА «ФИРДАУС АЛ - ИКБАЛ»)	43
Құндыбаева Ж. Б. РОССИЙСКИЙ ЦЕРЕМОНИАЛ ВОЗВЕДЕНИЯ НА ТРОН ХАНОВ – КАК ПУТЬ ПРИОБЩЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ЗНАТИ К ИМПЕРСКОМУ ПРОСТРАНСТВУ	45
Дуулыбекова М. Қ. БАТЫРЛАР ИНСТИТУТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ҚЫЗМЕТІ	51
Рахымбекова Б. К. СВЕДЕНИЯ О ТЮРКСКИХ ПЛЕМЕНАХ В ТРУДАХ ЗАКАРИЙА АЛ-КАЗВИНИ (XIII В.)	55
Айтқазина М. М. ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ	58

ЖАҢА ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАҢДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Степаненко Н. В. ПОЛЬСКИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ССЫЛЬНЫЕ НА ПРИГРАНИЧНЫХ С КАЗАХСТАНОМ ТЕРРИТОРИЯХ СИБИРИ И ЮЖНОГО УРАЛА XVIII-XIX ВВ.	62
Шариялдамов О. К. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО ОБЩЕСТВА В XVIII - КОНЦЕ XIX ВВ.	67
Мусабалина Г. Т. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ССЫЛКА КАК КОЛОНИЗАЦИОННЫЙ ИНСТИТУТ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ КАЗАХСТАНА В XIX В.	71
Інілеутеті Е. К. СЫРДАРІЯ ОБЛЫСТЫҚ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ЖЕРТШІКТІ ӘКІМШІЛІК ЖҮЙЕСІ	76
Отарбаева Г. К. РОЛЬ ТАШКЕНТА В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ (1917 – 1925 ГГ.)	82
Тәжі Ахсар ТҮРКІСТАН АКСР-ПІ МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ ЖӘНЕ БАСПА ІСІНІҢ ДАМУЫ	89

тнокультурные и социокультурные особенности присоединяемых народов, что явилось, в конечном счете, необходимым элементом поддержания стабильности государства.

1. Касп С. Империя и модернизация: Общая модель и российская специфика. – М., 2001.
2. Большакова О. В. Российская империя: система управления (Современная зарубежная историография). Аналитический обзор / РАН ИНИОН. – М., 2003.
3. Ерофеева И. В. Хан Абулхайр – полководец и правитель. – Алматы, 1999.
4. Аполлова Н. Г. Присоединение Казахстана к России в 30-х гг. XVIII в. – Алма-Ата, 1948.
5. Казахско-русские отношения в XVI-XVIII вв. Сборник документов и материалов. – Алма-Ата: Изд-во АН Каз. ССР, 1961. – документ № 33. (Далее КРО-1)
6. КРО-1. – Документ № 70. 1740.
7. Захарова О.Ю. Власть церемониалов и церемониал власти в Российской империи XVIII – начала XX вв.: Коронации, дипломатические приемы, высочайшие школы, военные парады, карусели, церемониальные посты, балы. – М.: АИФ-Принт, 2003. – 398 с.

8. Басин В. Я. Россия и казахские ханства в XVI-XVIII вв. (Казахстан в системе внешней политики Российской империи). – Алма-Ата, 1971.

9. КРО-1. – Документ № 181. –1749.

10. Запись беседы оренбургского губернатора И. Неплюева с ханом Нурали, султанами, старшинами. 1749 11-25 июля // КРО-1. – Документ № 178.

11. Указ Правительствующего Сената «О обрядах выбора и утверждения киргиз-кайсацких ханов в их достоинстве» от 9 ноября 1792 г. // Законодательство Екатерины II: В 2-х т. – Т.1. – М., 2000. – С.853-860.

12. АВПРИ. Ф.122. Оп.122/3. 1798. Д.2. Меньшая Орда. Д.1-1 об., 9, 10 об.

В данной статье экспансия имперской символики через церемонии восшествия на трон казахских ханов показана как важнейшее средство управления подвластными народами, имевшая политико-психологический резонанс.

In the article shows the expansion of imperial symbolism through ascendancy of Kazakh khans to the throne as the most important instrument of subject people administration, having political-psychological effects.

М. К. Дауытбекова

БАТЫРЛАР ИНСТИТУТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

XX ғасырда қоғамдық ғылымдарда «институт» ұғымын зерттеу категориясы ретінде кеңінен пайдалана бастады. Институт (от лат. institutum - установление) – көптеген теорияларда адамдардың іс-әрекетінің әр түрлі салаларын реттейтін және оларды рольдер мен статустар жүйесіне айналдыратын тұрақты ережелердің, нормалардың және ұстанымдардың кешенді жиынтығы ретінде қаралады.

Институционалистер институттарды зерттеу қоғамдық ғылымдардың, соның ішінде тарих ғылымының да басты міндеттерінің бірі деп есептейді. Институт ұғымын ғылыми зерттеу категориясы ретінде қалыптастыра отырып, олар оны белгілі-бір идеялармен белгілі-бір қызметті атқару үшін біріккен адамдардың бірлестігі, мінез-құлықты және әлеуметтік қатынастарды қалыптастыратын әлеуметтік рольдердің жүйесі ретінде қарастырады.

Дәстүрлі қазақ қоғамындағы батырлар тобын әлеуметтік институт ретінде қарастыру үшін біз біріншіден батырлар атқаратын қыз-

меттің және оны реттейтін нормалардың мазмұнын ашып қарастыруымыз керек. Ежелгі дәуірден-ақ барлық қоғамдарда әскери адамдар тобы болғаны белгілі және олардың басты қызметі сол қоғамды қорғаумен тығыз байланысты болды. Бірақ сонымен бірге әрбір қоғамның даму деңгейіне байланысты әскери қызметтің өзіндік ерекшеліктері де болды.

Қазақ қоғамындағы батырлардың әскери топ ретінде қалыптасуына да тарихи жағдайлар әсер етіп отырды., Әсіресе XVI-XVII ғасырлардағы феодалдық бытыранқылық кезеңдерінде, батырлар институтының қалыптасуына және дамуына әсер еткен идеялардың бірі- кек алу және дауга араласу. Мысалы, «Қырымның қырық батыры» циклындағы «Аңшыбай батыр» жазырында еліне келген Аңшыбай қолбасшы ролін атқару үшін «Өшпескен бар ма жауларын. Бітпей жатқан дауларын» -деп сұрайды [1, 24].

Ал Ақтамберді жырау

Ел шетіне жау келсе,

Алдына сіреу дау келсе,

Батырсынған жігіттің

Күшін сонда сынаса –деп осы ойымызды дәлелдей түседі [2, 60 б.].

«Жау» ұғымы әдетте сыртқы дұшпандарға байланысты қолданылады және «өштескен жаудан» кек алу қажет. «Кек алу» ежелгі дәуірден келе жатқан әлеуметтік нормалардың бірі. «Қанға қан» ұстанымы орта ғасырларда да кеңінен тарады. Сондықтан да «кек алу» батырлар институтының басты қызметтерінің бір деп есептеуге болады. Мысалы, Парпарияның әкесі Баба Түркі шашты Әзіз жау шашты деген хабарды естіп баласына былай дейді:

Елінді жау шапқанда

Жедел жеткенің жөн деді.

Шамаң келсе жан балам

Жіберме кекті сен деді.

Артынан қуып жет деді,

Ерлерше қайрат ет деді [3, 46].

Ал енді «кек алу» ұғымының мазмұнына келетін болсақ, онда осы жырда қалмақ ханымен кездескен Парпария былай дейді:

Айдап алдың малымды

Қырып кеттің жанымды.

Бұрымын кесіп тұл еттің

Сүйіп алған жарымды.

Аяққа бастың, ит қалмақ.

Намысымды, арымды

Кегімді алмай кетпеймін,

Төгемін сенің қаныңды [4, 59].

Ал енді «дау» ұғымы әдетте ішкі жанжалға байланысты қолданылатын ұғым. Бұл мәселеде де батырлардың өзіндік міндеті болған. Мысалы, ру аралық жанжалдың нәтижесінде қайтыс болған адамына құнын даулаған ақын:

Құлназар келіп өлді ауылыңа

Ішім оттай күйеді бауырыма

Алты жақсы, жүз жылқы пұл бермесен,

Есекем таңба басар сауырыңа –деп Есенбай,

Еспенбет деген батырларымен қорқытады [5, 32 б.]. Дауды шешу қызметі билерге тән болғанымен, олар уақытында шеше алмаған жанжалды қарулы жолмен батырлар шешіп отырған.

Бірақ батырлардың ішкі дауды келісім арқылы емес қарулы жолмен шешуін көп жағдайда «кек алудан гөрі» «шауып алуға» жатқызуға болады. Қазақ қоғамындағы ішкі дауды шешу құралы ретінде «шауып алу» адам өліміне жол бермей, малын немесе жерін тартып алу. Мысалы, XIX ғасырдың орта шенінде Бұхарбай батыр шекті руының батырларының қолынан қаза тапқан бауыры Байқадам үшін қокандықтармен бірігіп шекті руын шауып алады. Сол жорықта ол 555 түйе, 934 жылқы, 139 сиыр, 20 800 қойды алып кетеді [6, 32 б.].

Жалпы көшпелі қоғам үшін «шауып алу» – бұл «кек алудың» және «ішкі дауды» шешудің жолы ғана емес, сонымен бірге материалдық игіліктерге қол жеткізудің бір жолы болды. Белгілі тарихшы С.Ф.Мәжитов «шауып алу» жүйесі Орта Азия мен Солтүстік Кавказдың кейбір халықтарының қоғамдық даму заңдылықтарымен тығыз байланысты құбылыс. Шауып алу биліктің ықпалының, рудың байлығының өсуіне әсер етті. Сонымен бірге жорыққа қатысқан қарапайым жауынгердің материалдық сұранысын да қанағаттандырды – деп есептейді [7, 243 б.].

«Шауып алу» –батырлар институтының экономикалық қызметін ашып көрсете алады. Батырлар институтының экономикалық қызметінің мазмұны «олжа» және «сауға» нормалары арқылы ашылады. «Олжа» – бұл соғыста жеңілген жаудың қару-жарағы, малы, байлығы және қолға түскен тұтқындар. «Қарадоң батыр» жырында

Қалмақтан көп мал алып

Еліне сонда келеді

Үлестіріп батырың

Бәрін де елге береді

Жарлысын байға теңеді [8, 196.] –деп жырланса, ал «Ер Бегіс» жырында

Алыспай-ақ Сүйініш

Аты менен сауытын

Олжа қылып алыпты [9, 249]

–деп соғыс кезінде және жорықтан кейін олжа ретінде қолға түскен қару-жарақ пен малды тарату жайын баяндайды. «Тана» батыр жырында қолға түскен тұтқындарды бөлу барысы былай сипатталады:

Еліне жетіп келгесін,

Ата-ананың жұртына

Қызылбас ұлдары бөлінді

Көп олжа бөліп көрінді [10, 305 б.].

Қазақ дәстүрінде соғыстан кейін олжа бөлісу барысында жорыққа қатысқан адам өзіне тиісті үлесін қолбасшыға «тарту» ретінде ұсына алған. Мысалы, Олжабай Нұралыұлының «Сабалақ» тарихи поэмасында былай жырланады:

Қалмақты тас-талқан ғып шауып алды,

Қалың қол көп олжаға батып қалды.

Он нарға тоғанақтап жасау артып

Сабалақ Бөкене әкеп тарту салды [11, 31 б.].

Әдетте «олжа» жорыққа қатысқан адамдардың арасында және жорыққа қатысып, қайтыс болғандардың отбасыларына бөлінсе, ал «сауған» бірнеше түрі болған. Біріншісі, жорыққа қатыспаған хан мен сұлтандарға қолға түскен олжаның бестен бір бөлігі сауға ретінде бірілген, екіншісі, жорықтан қайтқан батырдан

сайлық алудың бір түрі болды. Мысалы, «батырдан сауға, аңшыдан – сыралғы» сөзі осындай дәстүрден қалған. Мысалы, «Ақжолтай Ағымбай батыр» жырында

Біреуі сол тоғыздың Ақауыз ат
Порымы жануардың жылқыдан жат
«Сауға» деп Ер Наурызбай сұрап алды.
Жүрісі, сүйегімен бәрі де ұнап [12, 47 б.]

«Сауғаның» үшінші түрі басып алынған территориядан алынатын салықтың бір түрі болған [13].

Батырлардың маңызды әлеуметтік қызметінің бірі – соғыста қаза тапқан жауынгерлердің, батырлардың отбасыларына көмектесу. Батырлар жырында осы қызметке ерекше көңіл бөлінеді. Мысалы, «Ер Бегіс» жырында

Жолдасым сапар шегерде
Тапсырып кеткен өлерде
Ата менен анасын
Іште қалған баласын
Жар жолдасы сені де

Тапсырды маған кетерде [14, 258 б.]–деп батырлардың әлеуметтік жауапкершілігі жырланады.

Қазақ батырлары «кек алу», «дау шешу» және «олжа табу» үшін белгілі бір әлеуметтік ортаның талаптарына сай болуы қажет еді. Сондықтан да қазақ қоғамы батырлықты өмір салты ретінде қараған. Батырлар жырында осы бір далалық салттың мәдени идеалы жасалған. Біріншіден, болашақ батыр дүниеге келмей тұрып, ерекшеленеді. Кейбір жырларда оның дүниеге келуінің өзі күрделі бір сюжеттен тұрады. Болашақ батырдың дүниеге келуін ауақтар мен пірлері демеп, ата-аналарына алдын-ала аян береді. Кей кезде тіпті оның атын жоюға дейін олар араласады. Екіншіден, болашақ батыр он жасқа толар толмастан, қару асынып, ел қорғау ісіне араласа бастайды. Батырлар жырында әсіреленген он жастан асқан балалардың ерлік көрсетуінің астарында көне дәуірден келе жатқан инициация дәстүрі бар. Мысалы, якуттарда жас баланы әскери өнерге үйрету үш жастан басталған. Бастапқыда оған шөк лақтырып, тез қимылдауға үйреткен. Сонан соң қару ұстауды және садақ оғынан жалтаруды үйреткен [15, 115 б.].

Көшпелі тайпаларға тән осындай тәрбие жүйесі қазақ қоғамында да болды. Мысалы, Райымбек батыр жеті жасқа толғанда нағашы атасы көк тай мен қару жағақтың бүкіл түрлерін баулуды табыстайды [16, 56 б.].

Батырлар жырында болашақ батыр мал соңында жүрмеуі керек. «Нұрадың» батыр жырында жас бала

Мал бақпайын мен деді
Мал соңында жалпылдап

Атқа мініп жүрмеймін –деп өзінің батырлық өнерге дайындалатынын білдіреді [17, 90 б.].

Көшпелі қоғамдағы жауынгер әскери өнерді игеру үшін барлық қару түрлерін, амал-айлаларды игеру қажет болды. Садақпен атысу, қылышпен шабысу, алысу және найзаласу. Мысалы, «Аңшыбай батыр» жырының бас кейіпкері

Атысам десең атысам,
Шабысам десең-шабысам.
Алысам десең-алысам.

Ақ найзаны салысам [18, 34 б.]–деп өзінің әскери өнерді жан-жақты игергенін көрсетеді.

Жас кезінен осындай әскери өнерге тәрбиеленген жігіттің батыр атануы да үлкен сынақтан басталады. Батыр атану үшін біріншіден, ту ұстап жауға шабуы керек, екіншіден айқайлап шепті бұзуы керек және ең бастысы жекпе-жекте жаудың батырын жеңуі керек. Мысалы, Ақтамберді жыраудың толғауында

Жауға шаптым ту байлап

Шепті бұздым айқайлап –деп батырлыққа тән талаптарды орындағанын айтады [19, 61 б.].

Батырлық өмір салты бойынша жас кезінен жорыққа араласқан батырдың қартайғанда жастарды жауынгерлік өнерге баулуы қажет немесе батырларша жорықта қаза табу керек. Мысалы, «Ақтамберді жырау қартайып, өлер шағында “Бар арманым айтайын, батырларша жорықта, өлмедім оқтан қайтейін!” деп аң ұрған» [20, 34 б.].

Сонымен бірге батырлық өмір салтын насихаттау және дәріптеу – бұл дала педагогикасының маңызды бір бөлігі, патриоттық тәрбиенің негізі болды. Мысалы,

Жалғызбын деп жабықпа.

Батыр жалғыз болмайды

Жақсылығы тисе халыққа.

«Батыр- халық ұлы» деп

Айтпаған бекер тарихта.

Жалғыздық жоқ батырға,

Салып кара ақылға.

Сенің осы жеңісің

Жыр болады халыққа [21, 62-63 б.]. –деп батыр ерлігін халқы еш уақытта ұмытпайтындығына ерекше мән беріледі.

Осындай тәрбиелік мәні бар дала коллективі болды. Бұл талаптарды екіге бөліп қарастыруға

болады. Біріншісі, соғыс барысында қолданылатын жазылмаған заңдар – жекпе-жекке шыққанда кезекті бұзбау, жеңілетін дұшпанына достарымен қоштасуға рұқсат беру, қаруды дұрыс пайдалану. Екіншісі, жауды жеңгеннен кейін орындалатын талаптар. Бұл талаптарды – батырлар кодексі деп айтуға болады. Мысалы, Парпария батыр елге танымал қарт батыр Аңшыбайдан бата алуға барғанда ол былай дейді:

Жауынды жеңіп ел алсаң
Қатын балаға тімегін
Жазықсыз жаңды жылатпа
Тарихи тамды құлатпа
Қайратыңа мастанып
Кем адамды кемітіп,
Қағып-соғып құлатпа
Қартты көрсен қайрылып
Барың болса беріп кет.
Үй-үйден қайыр сұратпа
Жауынды жеңіп ел алсаң,
Ел сенгенше өзіңе
Сол жерде жылдап тұрақта [22, 49 б.].

Осы жыр жолдарында батырдың әлеуметтік қызметтерімен қатар ерекше мән беретін екі міндетіне – тарихи ескерткіштерді қиратпау және басып алынған жерді басқару – бұл батырлар институтының саяси қызметі деп есептеуге болады. Тарихи ескерткіштерді қиратпау бұл басып алған елдің дәстүрін, тарихын, наным-сенімін сыйлау деген сөз. Ал енді басып алған елде тұрақтаудың басты мақсаты – болашақта дұшпан жинамау, мемлекеттіліктің негізін қалау.

Батырлардың саяси қызметінің қатарына олардың елшіліктерді басқарған дипломатиялық қызметін және ең бастысы, ел басқару қызметін де жатқызамыз. Белгілі қазақстандық тарихшы И.Ерофеева «XVIII-XIX ғасырлар арылығында 67 ру-тайпалық құрылымның 25-нің (37,3 %) басшысы батырлар болған деп жазды [23].

Батырлар институтының осындай қызметтері олардың дәстүрлі қазақ қоғамының саяси элитасының ажырамас бөлігі болғанын көрсетеді. Батырлар институты қазақ қоғамындағы әскери істің, мемлекеттік басқарудың және мәдени дамуға елеулі үлес қосқан әлеуметтік институттың бірі болды. Сондықтан да батырлар институтына тән қызметтерді жан-жақты зерттеу қазақ мемлекеттігі тарихын қалпына келтіруге өте қажетті саланың бірі деп есептейміз.

1. Аңшыбай батыр // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 17-45 бб.

2. Ақтамберді жырау // Бес ғасыр жырайды: 2 томдық.-Алматы: Жазушы, 1989, т.1, 57-68 бб.

3. Парпария // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 46-63 бб.

4. Бұл да сонда.

5. Саурыз батыр. Алматы, Қазақ университеті баспасы, 1993, 109 бет

6. Аңықов И.В. Қазақ батыры Жанқожа Нұрмұхамедұлы. Алматы, 1991. 31 б.

7. Мажитов С.Ф. Проблемы истории, теории и историографии народно-освободительного движения XVIII- начала XX вв. в Казахстане.-Алматы: Мектеп, 2007.-350 с.

8. Қараөң батыр // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 178-196 бб.

9. Ер Бегіс // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 243-258 бб.

10. Таңа // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 286-305 бб.

11. Нұралыұлы О. Сабалақ. Тарихи поэма/Қазақтың қамал қорғаны Бөгенбай батыр хақында. Целиноград, 1991, 26-38 бб.

12. Ақжолтай Ағыбай батыр (халық жыры) // Ақжолтай Ағыбай батыр. Жезқазған, 1992, 35-49 бб.

13. Ярлык крымских ханов // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 2. Отд. 1. Одесса. 1848

14. Ер Бегіс // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 243-258 бб.

15. Ксенофонтов Г. В. Эпосы. Материалы по мифологии и легендарной истории якутов. - М.: Наука, 1977. 248 с.

16. Бердібаев Б. Райымбек батыр және тарихи танымдағы жауынгерлік дәстүр // Райымбек – қазақ халқының даңқты ұлы. Түкешұлы Райымбектің 300 жылдығына байланысты өткізілген республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары.-Алматы, «Жедел басу баспасы», 2005.-156 б.

17. Нұралы // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 96-117 бб.

18. Аңшыбай батыр // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 17-45 бб.

19. Ақтамберді жырау Күмбір күмбір кісінетіп // Бес ғасыр жырайды: 2 томдық.-Алматы: Жазушы, 1989, т.1, 57-68 бб.

20. Смағұл Елубай Дуалдулдер өткен... дүбірлі даланы тербеп // Егемен Қазақстан 2009 0127:

21. Парпария // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. 5 том. Батырлар жыры.-Алматы, 1989, 46-63 бб.

22. Бұл да сонда.

23. Ирина ЕРОФЕЕВА Политическая организация кочевого казахского общества // Центральная Азия и Кавказ. 1997, №12

В статье рассматриваются исторические предпосылки появления на объединение батыров как военную прослойку в обществе казахов. Социально-экономическая и политическая деятельность институтов батыров четко отражаются историческими фактами. Также в статье освещается вопрос о том что институт батыров является одним из институтов внесших значительный вклад в формирование военного дела, государственного управления и культурного развития казахского общества.

In article the historical preconditions which have affected (influenced) associations batirs as a military layer in a society are considered. Socially - economic and political activity of institute batirs are precisely reflected by historic facts. Alongside with it in article the question that the institu-